

անուամբ կ'որոշէին յունածէսներն բուն հայերէն, ինչպէս կը տեսնուի Նիկիոյ Սեանքանոց (ԺԱ գար) գրութիւններէն: Սակայն անորոշաբար չէ լուսւած երբեք հայ-հռոմէներէն, որոնք փոխադարձաբար պարսկէն կ'անուանէին հայերն, ինչպէս Թեոփիստէի թղթէն յայտնի է: Այս իմաստն շատ լաւ կը տեսնուի հետեւեալ վկայութենանց մէջ. Միքիմար Ապարանեցի (ԺԵ գար) խոսելով Հայոց մարտութիւններու վրայ կը գրէ (Հայապատմութիւն, § 363) «Եւ ոմանք (ի Հայոց) կոչին Դաթ հանք, որ լեզուով եւ գրով ազգաւ են հայք, բայց գաւառներէսմք են ամենայն օրինոք են Յոյնք, եւ ամենայն կարգաւ հնազանդ նոցա, որպէս յայտ է այնքիւք, որք են յԵղեզնէն եւ ի յայլ Հռոմանց տուն եւ ի զաֆէն, ի Ղրիմն եւ ի յայլ բազում տեղիս... եւ գաղանայ. «Մորթութեան (կայանաբայ) հետեւեցան ոմանք ի Յունք, եւ ոմանք ի Հայոց, որք մերձակայք են այնմ գաւառին (կեսարիոյ) եւ Երկրին, որք կոչին Դաթիք Յոյնք եւ Դաթիք Հայք, որք ամենեւին գաւառներէսմք են օրինոք եւ պարզայիւր նոյն են Դաթիք Հայքն բնդ նոյն Յունաց, եւ յոյժ ապին եւ բամբասեն զՀայսն»:

Նոյն իմաստով կը գործածեն նաեւ նաեւ Պօղոս Տարսնեցի եւ Խոսրով Անձեւացի. առաջինն կը գրէ առ Թեոփիստէ, «Որք ի Հռոմանց աշխարհն էին Հայոց յազգէս ի նոյնն մնայն, եւ հռոմայն կարգեք եւ կրօնիւք եւ եղեն բնդանոցք խմորոյ եւ ջրոյ, արդ այսպէս եւ Դաթիքն, եւ ոչ որպէս գու եւ գրեալ առ մեզ թէ Մեծին Իսահակայ եւ Մեծորպայ եւ Ներսիսի են աշակերտաւք...» (Թառն Պ. Տարսնեցի, Կ. Պ. 1752 էջ 207) եւ այլուր (էջ 273). «Այս Դաթիքի գուք էք, որ հայ լեզու էք եւ աւել զնէք հռոմք, իսկ Խոսրով (Մեծին) Ժամագրոյ, Կ. Պ. 1840, էջ 199)». «Որ դք (ի Հայոց) այլոց ազգաց իրաւունս ասոց յիշու ինչ փան ճշմարտութեան» Դաթ կարգան եւ Թիքի ի հաւատան, ծանակ առնեն եւ հաւածեն եւ ի մահ սպառնան, մինչ գրեթէ մալապուր լոյցն: Իրականութիւն մը, որուն փորձն առաւ նաեւ Մեծին Խոսրովու որդին Գրիգոր Նարեկացի, ճիշդ այն պատճառաւ, որուն մասին եւ խօսքն. Գրիգոր, ինչպէս կը կարգանք անոր վարուց մէջ (Յայտմաւորք, Թ. 213, Թ. 195ա Մատենադարանին Մխարանութեան) եկեղեցոյ եղեւալ կարգերի կ'ուղեր հաստատել, արեւելքը «այսին առնելին զնա բիրտ եւ սուր մարգիւրք եւ համբաւելին զնա Դաթիք» (Թ. 10, ունի հաս «հերձանածոյ») եւ կը խորհէին «պարտել զնա պատուհասիւ որպէս եկրն»-ը, Գեղեցիկի առաւ եւ Դաթիքներ նկարագրութիւնն նաեւ Նիկիոյ փառհայր (անս իր յունարէն գրութեան սլաւերէն թարգմանութենէն թարգմանեց) ներ այս մասին Մատի գործն էջ 33—38, յունարէն անորպէս ըստմէ, որուն թղթերէն օգտուելով Անտիոքայ յոյն պատրիարք Մակար կը գրէ իր Սեանք մատենին մէջ (առ Տէր-Յովհաննէսեանսի, էջ 97—8). «Եւ թէ բազումք էին ի քահանայիք եւ ի վարդապետաց անոր Դաթի կոչեցեալոց բնական լեզուապէս եւ ի սահմաններս... լեզու, գիրք եւ բնթերցանեց նոցա հայերէն, բանք նոցա ճշմարտք իբրեւ գրոց մերոց, նոյնպէս

եւ հաւատք նոցն», Նիկիոյ յափանէ կը յիշէ նաեւ Դաթի վանականներ Սեանքանոց վրայ իւր Ս. Սիմեոնի փառքը: Ըստ այսմ տեղի չի մնար միւսն ընդ Դաթի՝ գործածութեան եւ պղպկա անուանեալ ժողովոգեան հաւատքի մասին, խնդիր կարելի է ընել սովակոյ տեղեւոյ վրայ, ուր կը բնակէին: Այս նկատմամբ ալ զոճացողք տեղեւութիւն կու տան վերոյիշեալ մատենագիրքը, որոնց համեմատ տարածուած էին Դաթք գլխաւորաբար ի Փոքր Հայոց, կեսարիա-Սերաստիա-Երզնկա-Կարին-Ալէն, նաեւ Երուսաղէմ, որ բնական ալ էր, քանի որ շատ երկար կրած են այդ կողմանք յունական ազդեցութիւնն: Ըստ անդոյն ենթադրուած էին յոյն պատրիարքաց իրաւասութեան, ինչպէս բացայայտ կը գրէ Նիկիոյ: Այս սահմանն ի հարկէ նկատուու է միշտ «միաւարդապետ» փանց ի Դաթերն չէին ամփոփուած: Բացարձակապէս որոշ սահմանազծ ի մը մէջ, նաեւ ի Քրիստոս եւ միւսեւ ի Ղրիմ կային Դաթեր, ցարձափ կար Քաղկեդոնի ժողովն գաւառոյ, Երկու անուանքս «Դաթիք» եւ «Քաղկեդոնիկ» հարկ է շատ զեպքերու մէջ մի եւ նոյն գաղափար բացայայտել նկատել:

Ուխտանիսի յիշած «Դաթ ազգն» համանիշ է այս Դաթիքներու հետ: Բրտե (թէ Ե. Մատ. էջ 31) «հաւանական» կը կարծեն լինէ Ռախա նիսի յիշատակած Դաթերն ըլլան հիւսիսային Հայաստանի Դաթեացոց գաւառին: Բնակիչք,

Ի Դաթի բառի լեզուաբանական մեկնութիւնն պէս պէս օրինակու փորձան է առ. Է. Ալիշան (անդ) «Եթերիւն բառն կուգէ անոնցել, որ հարկու օճեցուական եւ Կ. Մատ. կը համեմատէր ասորերէն ալ (Դաթ) «բաժնուիլ» բային հետ. աւելի հաւանական է Սմիթնի արարերէն լալ շահիդ «բաժնուիլ» բառն անանցնել, ինչպէս կը դիտէ Մատ. (անդ 38 Ե. 6) որ լեւոյ համանուն կու գայ հնոց առաւ իմաստին «Թերէ անդեւալ» (սեւ Էմիւ, անդ. Ալիշան «Ըստ Նիւնաթուլթեանն անդեւալ բառնուած, ծագած թրքան»), Յէր Միկայեան (անդ 77) «Դաթ», ազգին մէջ կուգէ Նիւնաթուլթեան անանգաւորաց անոնցներն. Դաթ բառն, կը գրէ, որ առանց արտակր. օր Հայերէն իրենց ուրացեալ եղբայր արուած անարգական անուն մ'է շատ նման կը հնչուի Δοξάτος անուն, որ Սերգիոսի մահու ինչ ետք անորոշ ծրագրեալ հերձուածոց մը յերեւելու եւս եւ Նիւնաթուլթեան գիր մը խաղաց, Դիւրին եր, Կ'ընէ. Դաթ բառն յունաց բերանն Աժ-դի չլուիւ: — Բանի որ Դաթի հաւանաբանութեան քոճն երբ, յիշելի նաեւ, որ Հայոց եւ Վրաց ոչ անհետնթի ի Վրացի բնակող լալ ժողովոգեան արքաներէն մի կը յիշուի առ Թեոփիստէի խօսք. (Ժամանակագր. յաւն 515 ապ. Բունն էջ 259—60) Τζάνος ο τών Λαζών βασιλεύς, որուն օրով գործան ի քրիստոնէութիւն երկրորդ:

Ի նշանակելու եւ որ երկու Դաթիք անուն գաւառ կայ մը Աղշեանց նահանգին մէջ Ցիգորիս արքանուած կողմն (համար չկուիւ. «Հին հայերէն անոց պատմութիւն, էջ 182—8 Ե. Մատ. անդ 34, Ե. 2) յիշուած առ Եղեղի 10, 89, ըր ասորիք կ'անուանեն Βεθ Ζαωδαί, լատ. Zabdicenae Անուան Ստադեգիս ըստ Էրմը. Գիւնք Գիւնք մ'է փոխանակ Չաւգիքի Երկու Երկու ի Կարին հիւս. Հայաստանի «Դաթիք», անուան հետ, ըր Ագաթ. 507 ընդ մէջ Անանց առ Գաղափար կը յիշէ, եւ որուն բնակիչներն յորճանոց քով (78) ընդ մէջ Ռախաւոց եւ Գարապարոց կը յիշուին: Հայոց նախնադար

տարբեր չէ Գուրեան եպիսկոպոսի համոզումն ալ (կոյտ, 202): Առ այս նպատակաւ որ երեւայ թե-
րեւս Մ. Արքիմանդիտ մէկ վկայութիւնն, որ (յամմ
821) կը գրէ. « Յաւուր Յէր Գուլթի՝ Գարաման
քահանայ կապանցի որոշեալ ի Հայոց՝ ի Ախր
գարնոյ զԴոնդեկացիս, այս ե Դադն՝, որ կան
այժմ ի Հռոմս, (էջ 69): Բայց Արքիմանդիտ
այս սողերն շատ գծուարաւ կրնան նման հաստա-
տութեան մը նպատակել, Միթիթարի՝ ուղի բռն թէ
Փարաման Դոնդեկացիներն (ըստ Ն. Մառի՝ կարգալ
Դո-դեկացիները) քաղկեդոնիկ բրաւ եւ բաժնեւոր
Հայոց իրաւասութենէն մոտոց քաղկեդոնիկ Վրաց
իրաւասութեան ներքեւ, բրաւ այսու զանոնք Դո-
դեման ի Հռոմս գտնուածներու:

Ըստ իս Ուխտանիսի ակնարկած «Դադ-
գադն» նոյն ե բարբառովն «Դայթ» հայերու հետ,
ազգ կուսած ե շեշտելու համար պարզապէս Դայ-
թերու զարմութիւնը: Լ. Ալեքան ասոնց բնակա-
վայրն կը համարէ «Փղբուն Ախր մէկ եփրատայ
արեւմտեան ամիսնց վրայ» (ԲՁՄ. 1881, էջ 836)
կամ «Կեսարիայ շրջակայքն միջեւ» (Հայպատ-
տում, անդ): Սերապիոյ շրջակայքն թէեւ շատ ի
դէպ կու գայ Ուխտանիսի պատմութեան, բայց կը
գծուարձիկ այս կողմերն կատարած ընդունիլ
Դադերու մկրտութիւնն: Սերապիոյ հայութիւնն
ենթարկուեցաւ 986—1000 խիստ հայաւանաց,
երբ գիտնալին ի հայութիւն դարձի՝ կատարուեցաւ
հակառակէն ի հռոմէութիւն դարձ, լոքցին եր-

բութեան Գուհամանի մէկ կը յիշատակուի նաեւ ասոց մը
«Դայթի մանիկ» (Սոփեր 2. 36 «Դայթի մանիկ»): Նշա-
նակենք նաեւ որ կայ անուն մը արեւմտեան յիշած-
ներում: Դայթի մանիկ (= Բուրցիք, հմմտ. Դայթան —
Յուրոյ): Հայագիտեան Բաւարական ի մէկ բերելով Դայթի
բառն ասկ Բարսիլի Գեորգի (էջ 30) մկրտութենէն նախա-
տածութիւն: «Գարնի մանիկ» եւ Դայթի մանիկ, կը
կոչ գիտնալ թիւն: յուսմանով մաքնեալեանաբ, թե-
րեւս գրել է «Դայթ մանիկ» կամ Դայթագիտեք, ար-
դեամբք ալ ի տպագրին կը տեսնենք նախադասուած
«Դայթ մանիկ», Բայց կարգալու ե այն սեղին ըստ
Ամ. Չեռագրին «Դադանացիք», որուն նման ունի ուրիշ
հին օրինակ՝ մալ, ուր կը գրուի «Դայթանացիք»: այս իր-
նք Բարսիլի Գեորգի արձանագրութիւն հետեւողք, որ կ'ընդու-
նեն մաղանքի մասի վարդապետութիւնը հմտ. Բ.
Եփրեմ Մեկն. Գ. Գրք. 1 (այլ. մեկնաւ. 1836, էջ 117)
«Այս ուսումն վարդապետաց ասան Բարսիլի Գեորգի
եւ վստայարիկ ու թողին Դադանացիքն իսկ թուով յա-
ւարդութիւն»), ակն Նարայ, որ զայս Դայթի մանիկ 63:
Դայթանացիք, կը գիտն Մառ. լեզուարտական օրէնքով
հարաւոր եր ըլլալ նաեւ Դայթանացիք Դայթանացիք.
բայց Դայթի մկրտութեան համար հնուաւ են լոյս տալի
երկու անուանքս ալ: — Մեկըրդ չմ համարիք այս աս-
թիւ նշանակել նաեւ թէ մեր ի Սանահի կայ գիւղ մը
«Դայթի», անուն, որ կրնայ ասելու թիւն մ'անենալ
Դայթիերու հետ ըստ որ յիշատակարանք կը մասնանշեն
հոն յայտ աղեղութեան հետեւին (հմմտ. Զարկանց,
Բ. 104. Brosset, Description, p. 57): Անիի եկեղեցւոյ
մը արձանագրութեան մէկ կը կարգավ (Շէրակ, 73 Դն.)
«Զային որ ի Դայթիցիքն եւ, ընծայցիք»:

Ի Բրոսե (ի գաղ. թարգմ. Արեմ. էջ 83) կը
կարեն ըլլալ Դայթ դասու մը ի Փայտակարան, Գուրի ալ
կոչեն, որ կ'աղանակ զայսու իսկ կան կ'ընէ 150 ընտանիք
հայ-հռոմէ:

կար ժամանակ հայերէն «Ժամանայնք», միով բա-
նիս հայ անունն հայածուած էր ի սպառ (հմմտ.
Ասողիկ 201—202). հետեւաբար այս միջոցին են-
թագրել պատմուած իրողութիւնն, անտեղի բան
մ'է: Բայց երթալով քիչ մը յառաջ դէպ ի կի-
կիս, կրնանք այն կողմին կնիք առնել, ուր ժ. դա-
րուն յառաջացաւ մեծաբայլ Հայոց եկեղեցին:
«Յաւուր Յեառն խաչկոյ հայրապետին Հայոց,
կը գրէ Ասողիկ (էջ 258), սփռեալ տարածեցաւ
ազգս Հայոց զղղմամբքն արեւմտից, մինչեւ ձեւ-
նագրել նմա եպիսկոպոսուն յԱնտիոք Ասորւոյ եւ
ի Տարուն կիլիկիացւոյ եւ ի Սուրիոյ եւ յամնայն
գաւառան յայնոսիկ, թէ յիրաւի այս գաւառն ին
էին Ուխտանիսի նկարագրելէն, շեշտ կրնար ճշդել
բռն. բայց առել ի հաւանական կը թուի մեզ: Պատ-
մագրին դործածած բառն «մկրտութիւն» րկտեղ չէ
պղտուր մը արմբը, իբր թէ հնթնառն ժողովը յայ-
դեան մը մասին ըլլալ խօսքն, ժամանակակից հայ
կաթողիկոսաց (Անանիա Մոկացւոյ, խաչկոյ) եւ
եկեղեցականաց անհանդուրժող աստուածաբանու-
թիւնն անվարեւ նկատուի եւ քաղկեդոնականնե-
րու մկրտութիւնը. եւ Անանիա իրեն խորհրդակց
աստուածաբան վարդապետներով սահմանած էր
գրականապէս իրի մկրտել զարձգ քաղկեդոնիկ-
ները (Դադերը): «Մեք ամենեքեան (այս ե ժ. դա-
րու նշանաւոր վարդապետ, գրողը կը թուէ պատ-
մագրին), ի խորհրդովս յինչն ընտարեմ թեմայից
զրովք աստուածայնովք հրամանաւ Տեառն Անա-
նիայի գաղկեդոնական մկրտեալն կրկին անգամ
հրամայեցին մկրտել (Ա. 178): Ուխտանիսն ալ ան-
շուշտ իրեն գործակից «Գրիգոր», եւ այլ «Երանեկի
եպիսկոպոսներով, այդպիսի վարդապետաց թուին
մէկ եւ Աշխ. պետք չէ հետաքրքրել այն պարս-
կաց ալ որ պատմագրին կը խոստանար թուարկել
նաեւ «զվանորայն հանդերս վանականոց» են,
ասն մը, որ լիով կը ճշգրտուի կիլիկեան Հայաս-
տանի համար, մինչ նորագարն նորաստունի ժող-
ղդեան մէկ շատ ժամանակի կը կարտաւր այնչափ
բարգաւաճելու համար:

Մեք սակայն շատ հեռունեք տարածուե-
ցանք՝ թողով Տիւսիսային Հայաստանը, ուր նուազ
չէր նոյնպէս Դադերու թիւն. թէ յԱղուտն, թէ
ի Սիւնիս եւ թէ ի Շիրակ կար բազմութիւն մը
Դադերու — հոս վրական ազգեցում թեմայի
Ասողիկան Պատմագրին ենէն եւ Անանիա Մոկացւոյ
թղթերէն յայտնի են այն խնդիրներն, որոնք ծա-
ղեցան ժ. դարուն հիւսիսային Հայաստան. Աղուտը
եւ Սիւնիք կարած հաղորդակցութիւնն Հայոց
կաթողիկոսին հետ յարած էին Վրաց եւ ընդգրկած
Քաղկեդոնի ժողովն. թէեւ Անանիա յաղկեդոն-
ի կիլիկ հաստատուէ հին կայսր, բայց իւր յաջորդ
կաթողիկոսն՝ Մկրտեմ Վահան եպիսկոպոսն —
պարագային «պապատմութեան», վերադառն յայտ-
նեց իւր համալ թիւնն Վրաց, որով ենթարկուեցաւ

Այս Գրիգորն եւ ապահովաւ Ասողիկ (եւ 178)
յիշատակած «Գրիգոր քահանայն յամանացիքն, յոր-
դախս եւ աստարանն ի պատգամ Տեառն», որ մեծ
գործունէութիւն ունեցած ե ժ. դարս կրօնական խորոյր
մէկ. թիւնն ապա եպիսկոպոս մեծապատգամ ըլլալ, եթէ
Ուխտանիսի սիշա Գրիգորն իշխողաւ եւ

